

TOPLUMSAL KURALLARIN AHLAKİ TEMELİ: “ÖYLE EYLE Kİ ...”

Rüveyde YILDIZ*

Geliş Tarihi: 12.10.2017 Revize Tarihi: 17.12.2017 Kabul Tarihi: 23.12.2017

ÖZ

İnsanoğlu toplum içerisinde yaşamaya başladığı andan itibaren güven içinde yaşayacağı ve hem kendisinin hem diğer insanların haklarını koruyacağı toplumsal düzen için belli kurallar belirlemiştir. Bu toplum düzeni, birlikte yaşama zorunluluğundaki insanların davranışlarına yön verir. Belirlenen kurallar ise özgür yaşamının teminatıdır.

Toplumsal değerlerin kaynağını oluşturan dinî ve toplumsal değerler aile ve çevre ile nesillere aktarılır. Ancak daha açık ve net kurallara ihtiyaç duyan insanlar, bir yandan yazılı ve bağlayıcı hukuk kurallarını üretirken; diğer yandan düşünürler farklı inanış ve kültürlere sahip toplulukların ortaya çıkışından dolayı tüm zaman ve mekânlar için geçerli olacak bir ahlakî ilkeye veya ilkelere göre yaşamayı salık vermişlerdir. Zira hukuk kuralı devlet gücüyle yaptırıma bağlanmışken, ahlak, din ve görgü kurallarının yaptırımları bireysel ve vicdanî kabul ve tercihlere dayanmaktadır. O nedenle “öyle davran ki...” ifadesi ahlakî ve felsefî zeminde yer edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Kurallar, Değer Yargıları, Ahlâk, Toplumsal Düzen

THE MORAL BASIS OF SOCIAL RULES: “ACT IN SUCH A WAY THAT ...”

ABSTRACT

From the moment people begin to live in society, they set certain rules for the social order in which they will live in confidence and protect the rights of both themselves and others. This social order guides the behavior of people who are obliged to live together. The specified rules are a guarantee of free living.

The religious and social values that constitute the source of social values are transferred via family to the generations. However, people who need more clear and clear rules, while producing written and binding rules of law, on the other hand, thinkers have recommended to live according to a moral principle or principle which will be valid for all times and places due to the emergence of communities with different beliefs and cultures. For while the rule of law is dictated by state power, sanctions of moral, religious and etiquette are based on individual and personal conviction and preferences. For that reason, "act in such a way that ..." has gained a place in the moral and philosophical grounds.

Key Words: Social Rules, Value Judgements, Morals, Social Order.

* KTO Karatay Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Son Sınıf Öğrencisi, ruveydeyildiz94@gmail.com

GİRİŞ

Çalışma, “ancak ahlaki ilke üzerine inşa edilen toplumsal kurallar özgürlüğün ve toplumsal düzenin teminatıdır” hipotezini ele almaktadır. Bu bağlamda insanların birlikte yaşayabilmeleri için kuralların gerekliliğini; toplum üyelerince toplumsal kuralların onayında din inancı ve değer yargılarının etkisini, ailenin aktarıcı rolünü vurgulamaktadır. Ancak çalışma Türkiye örneğinde, ahlaki dayanağı sorunlu ama sosyal yaşamda etkin olan bazı değer yargıları ve inanışların varlığı ile kitle iletişim araçlarının aile yapısı üzerinde deforme edici etkisine de dikkat çekmektedir. Böyle bir durumda insan davranışlarının ve kuralların hangi ilkeye dayanması gerektiği sorusuna, Kant’ın “öyle eyle ki...” ifadesinde cevap aramaktadır.

İnsan; özgürce ve düzen içerisinde yaşayabilmek adına toplumsal kurallar zinciriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kurallar kargaşayı önlemek ve bireylerin aynı çatı altında bir arada yaşamasına imkân sağlamak için oluşturulur. Bunları kültürel, hukuki, siyasi ve ekonomik kurallar olarak sıralamak mümkündür. Ancak toplumsal bir varlık olarak insanın kurallara, değerlere, inançlara karşı uyma davranışı yanında hak arama tarzında itiraz ve karşı duruşları da yaşanagelmektedir. Bu nedendir ki tarih boyunca kural koyuculuk ile konulmuş kuralları kaldırmak uğruna birbirinden hayli farklı teori, ideoloji ve sistem geliştirilmiştir.

İnsan zihinsel olarak kurallarla donatılmış biçimde dünyaya gelmez. Kuralların, toplumun içine doğar ve sosyalleştikçe bu kurallar onun bir parçası haline dönüşür. Dahası birey bu kurallar yumağından kaçmak istese bile bunu başaramaz; kurallar bağlayıcıdır ve gücünü insanın sosyal bir varlık oluşundan alır. Haddizatında kuralsızlık özgürlük değil, olsa olsa kaos, başıboşluk, güçlü olanın zayıfı yok ettiği veya ezdiği bir karmaşanın hazırlayıcısıdır; özgürlük ancak ve ancak -adaleti tesis edecek olan- kurallarla mümkündür. O nedenle sosyal ilişkiler ağı içinde hayatını idame ettiren insanlar, diğer insanlar karşısında bazı haklara ve yetkilere sahip olmak yanında onlara karşı sorumlulukları da üstlenir. Ancak toplumsal bir güce sahip olan hak, yetki ve sorumluluklar sosyal düzenin de zeminini oluşturur ki belirli kuralları zorunlu kılar. Kurallara uyulmaması toplumda tepki uyandırır. İleri düzeye ulaşıncaya da toplumu temsil eden otoritenin, devletin harekete geçmesine neden olur. Kısacası düzeni de özgürlüğü de eşitliği de kurallar sağlar.

“Kurallar kişisel özgürlüğün alanını tanımlar ve onu potansiyel olmaktan çıkarıp mümkün hale getirirler. Bir kurala herkesin uyacağına bilinmesi ve aksine davranışların ilgili aktörler ve kurumlar tarafından cezalandırılması, birey özgürlüğünün sağlanmasının ön şartlarından birisidir. Kural, bireye diğer insanlarla olan ilişkilerinde kısıtlamalar getirerek onun davranışlarını belirli sınırlar içine almakla, aynı zamanda o bireye hangi durumlarda başkalarının kendisine karışm(a)yacağını da gösterir.” (Demir, 2003: 31).

Hukuk kurallarının bireye hem özgür yaşama hakkı vermesi hem diğer bireylerin haklarının korunması adına bireyi disipline etmesi gibi, “toplumun kurumsal yapısı, eylemlerimiz için bir model sunar; bireylerin sosyal davranışlarını kolaylaştırır” (Türkkahraman, 1998: 299); insanlar arasında herhangi bir problemin oluşumunu engeller. Bu bağlamda çoğunluğun kurallara uyması *toplumsal bütünleşmeyi sağlarken*, uymaması da toplumsal çözülmeye neden olabilir. Toplumsal bir kontrol mekanizması olan kurallar, toplumun düzenini ve

devamlılığını sağlayan merkezi bir otorite konumundadır. Bu otoritenin olmadığı durumlarda insanlar diğer insanların hak ve özgürlüklerini kısıtlayabilmekte ve onlara zarar verebilmektedir.

Toplumların kendilerine özgü olan ve yapısını belirleyen, düzenleyen, şekillendiren kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik... değerleri mevcuttur ve bu değerler etrafında kurumsallaşma da farklılık gösterir. Kişilik haklarını ihlal eden fiiller hemen her ülkenin hukuk sisteminde suç olarak kabul edilir. Bazı fiiller ise bir toplumda onaylanırken başka bir yerde onaylanmayıp suç olarak görülebilir; bir toplumda onur ile ilişkilendirilen bir eylem/edim başka bir yerde onur kırıcı olabilir. Ekonomik ve kültürel yapı, coğrafi şartlar, tarihi miras, kültürel etkilenme... bu konuda etkilidir. Başka deyişle toplumsal kurumların toplumsal yapıya bağlı olarak kendine has kurallar dizgesi, davranış kalıpları, kabul edilmiş rol ve statüleri vardır. Genellikle de toplumun çoğunluğunca benimsenmiştir. Ancak hissiyat ve arzularına boyun eğen insanlar bazen başkalarının özgürlük ve haklarını umursamadan kendi istek ve çıkarlarını önceleyen davranışlarda bulunabilir. O durumlara -bir yönüyle- zorlama veya cezalarla önleme çabası olarak *yazılı hukuk kuralları* devreye sokulur.

İsteklerin güvence altına alındığı hukuk kurallarının, diğer *yazılı olmayan kurallara* göre daha fazla yaptırım olduğu düşünülebilir. Ancak insanların hukuk kurallarına çoğunlukla kendilerini gözetleyenlerin olduğunu hissettikleri yerlerde ve zamanlarda cezalandırılmamak amacıyla uydukları da bir gerçektir. Yazılı olmayan örfi kurallarda yaptırım gücü ve cezalandırma işlevi ise toplumun bizzat kendisine aittir. Ancak bazı durumlarda -tıpkı yazılı kurallarda olduğu gibi- yazılı olmayan kurallar da çiğnenebilmektedir. Üstelik bilmediğinden/ bilemediğinden/ farkında olmadan farklı olandan korkan, önceden kestiremediği şeyden tedirginlik duyan insan, beklenmedik davranışlarda bulunmak veya olaylarla karşılaşmak yerine, belli kalıplar içerisinde hareket etmeyi daima tercih edegelmiştir. Kurallar rahatlatıcıdır. O halde, insan kuralsızlıkla değil, ancak ve ancak kurallarla özgür, mutlu ve insanca yaşama kavuşandır.

1. KURALLARIN ONAYINDA ETKİN OLAN FAKTÖRLERİN DİSFONKSİYONEL TEZAHÜRLERİ

1.1. Değer Yargıları

Toplum, “sükûn ve asayişini sağlayacak, ... başka topluluklarla temas kuracak bir heyete, ortak bir iradeye” (Türükoğlu, 1976: 11) sahip olmakla bir sosyal düzene kavuşur. Bu haliyle toplum bir denetim ve filtreleme aygıtı, bir sosyo-kontrol merkezidir de. Toplumun ortak kurallarının işleyişinde bireylerin onayı gerekli olsa da ortak kurallara uymanın şartı, tek tek toplumu oluşturan tüm bireylerin onayına bağlanamaz. Dolayısıyla “ben onaylamıyorum ve kurallara uymayacağım” gibi bir itiraz, uygulama kabul edilemez; tek tek bireyler onaylasa da onaylamasa da toplumda yaşamak için kurallara uymak durumundadırlar. Zaten bireyin kararlarını bağlayıcı bir etkiye sahip toplumsal bilinç ve kurallar, topluma uyum sürecinde ve çatışma yaşanmadıkça bireyler tarafından çoğu kez hissedilemez. Tercihlerini etkileyen toplumsal değer yargıları ile de birey, “zaman içerisinde beraber yaşadığı insanların davranış ve eylemlerini içselleştirir ve onlar gibi yaşar. Arkadaşlarının huylarını kapmak, onların hareketlerini tekrar etmek insan ruhunun özelliğindedir” (Bulut, 2008: 31). Bireysel ve toplumsal öğelerin karşılıklı

etkileşimini içeren sosyalleşme (Kağıtçıbaşı, 1996: 65) de ortak bilincin özümsemesi sürecidir ki zamanla toplumsal kurallar, alışkanlıklara, gelişmiş ahlaki bilince dönüşür (Sayın, 1985: 9).

Ancak “bireylerin yapmak istediği halde yapmaması gerekenlerinin veya yapmak zorunda olduklarının oranı arttıkça, kuralların meşruiyet sorunu ortaya çıkar” (Demir, 2003: 41). Dahası yazılı kurallara aykırı olarak toplumun bazı kesimlerince kabul görmüş değer yargılarının tümüyle kabulü mümkün değildir, zira zaman zaman sonuçları da sosyal düzene değil kaosa, endişelere sebep olabilmektedir. Örneğin; bir toplumun erkekten beklentilerinin veya erkek tanımlamasının içselleştirilmişliği, cana kastedecek kadar istenmeyen yanlış eylem ve sonuçları beraberinde getirebilir. Aşağıdaki üç vak’a bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bir: 07.12.2017 tarihli Milliyet Gazetesinde yer alan haber:

“Ümraniye’de bir otel girişinde ayrı yaşadığı eşini başka bir erkekle görerek cinnet getiren ve eşini defalarca bıçaklayarak öldüren sanık... “Kendisi bu olaydan bir süre önce evi terk etti. Ben çocuklarımla birlikte kalıyordum. Olay günü ... [eski eşim x’i] gördüm. Kendisi ile konuşmak için araçtan indim. Bu sırada madde satan E.D. ile [x] konuştu ve bir binaya girdiler. Ben de peşlerinden gittim. Yukarıya çıkacaklarını görünce müdahale ettim ve ‘Ne oluyor?’ deyip E.’ye sordum. Kendisi [x’e] mal vereceğini söyledi. Ben de herkese sokakta satıyorsun, [x’e] neden odada dedim?... [x] ‘Sen karışamazsın’ ... ‘*Sen erkek misin*, ben buyum, bana karışamazsın’ gibi sözler söyledi. ... O an tuhaf oldum, nasıl olduğunu hatırlamıyorum.” dedi. Duruşmada, olay gününe ait güvenlik kamerası görüntüleri izlendi. Anne [y] ‘Katil, katil’ diye bağırması üzerine, sanığın kardeşi ‘Namus’ diyerek cevap verdi” (<http://www.milliyet.com.tr/otel-girisinde-esini-defalarca-gundem-2568462/>, Erişim: 18.12.2017).

İki: Yukarıdaki haberden bir önceki gün, 06.12.2017 tarihli Milliyet Gazetesinde yer alan haber:

“Kına gecelerinin sabahında, düğünlerinin yapılacağı gün, eşi [x’i] evlerinin mutfağında ekmek bıçağı ile 8 yerinden bıçaklayarak öldürdü. ... Eşini öldüren koca cumhuriyet savcısına verdiği ifadede, "Kına gecesine gelen bazı davetlilerden eşimle ilgili ihanet söylentileri duydum. Söyleyen kişiler, *benim buna göz yumduğumu düşünmüşler. Sabaha kadar uyuyamadım*. Sabah eşime duyduklarımı anlatınca aramızda tartışma çıktı. Elimde bıçak olduğu sırada boğuşmaya başladık. Nasıl bıçakladığımı hatırlamıyorum" dedi (<http://www.milliyet.com.tr/dugun-gunu-karisini-olduren-koca-kina-bursa-yerelhaber-2449273/>, Erişim: 18.12.2017).

Üç: Cüceloğlu da aynı konudaki benzer bir örneği kitabına taşımaktadır:

“*Sivas Yarıcaık Cezaevi’nden kaçarak* eşi [y] ile 2 çocuğunu öldürüp birini de yaraladığı iddiasıyla yakalanan 42 yaşındaki [x], “*Eşim kötü yola düşmüş. Namusumu temizledim. Çocukları da ortada kalıp perişan kalmaması için öldürdüm*” dedi. [x]’in davranışının altında sosyal normları görmemek imkânsızdır. “Eşim kötü yola düşmüş” ifadesini kullanan [x], kendisi hapisteye olduğuna göre kendisine getirilen “haberlerden” karısının “kötü yola” düştüğünü öğrenmiş bulunuyor. Ona bu haberi getirenler [x]’in karısının bazı davranışlarının, o yöreni sosyal normlara uymadığını görüyorlar ve sosyal normun altında yatan sosyal değerlerin korunması için harekete geçiyorlar. *Sen ne biçim erkeksin!* Karın böyle davranırken onu sağ bırakır mısın? Başın dik bir erkek gibi yaşayabilmek için namusunu temizlemen gerekir” mesajını vermişlerdir” (Cüceloğlu, 2004: 547).

1.2. Aile

Birey, içinde yaşadığı toplumun -kuralların temelini oluşturan- değerlerini, gelenek ve göreneklerini, inanış biçimlerini ilk olarak ailede öğrenmeye başlar. Değerler bireylerin davranışlarını yönlendirir, sınırlandırır, disipline eder. Dolayısıyla bir çocuğu, bir insanı oluşturan ruhsal unsurlardan hemen hepsi sosyal hayatın izini taşır; izlenim ve düşünceleri içinde yaşadığı sosyal hayatın ürünüdür (Gövsa, 1998: 116-117). Aileler, farklı sosyal ve kültürel ortamlarda farklılıklar gösterirler. Kağıtçıbaşı'nın (1996: 76) dile getirişiyle "yerleşik tarımsal yaşam biçimi olan yerlerde çocuklarda uyma ve itaat davranışlarını geliştirecek aile içi etkileşim vardır. Böyle sıkı toplumlarda alana bağlı bireyler oluşmaktadır. Kentsel yaşam bölgelerinde ise çocuğun sosyalleşmesinde daha çok bireysel özgürlük gelişmektedir." Cüceloğlu'nun (2004: 80-81) ifadesiyle de çocuk yetiştirmede orta tabakadaki aileler gelecekte bireysel karar verebilme gibi mesleki gereklere uygun özelliği vurgularken; işçi anne-babalar, kendi iş ortamlarında geçerli olan dışsal kısıtlamalara itaat ve uyma davranışlarını önemsemektedirler. İşte aileyi bir arada tutmaya yönelik bu sosyal değerlerle örülü kurallar yumağı aynı zamanda toplumsal ilişkilerin çimentosudur. Sağlam aile, sağlam toplum anlamına gelir.

Ancak içinde yaşadığımız çağda kitle iletişim araçları ve bunların toplumsal değerler ve aktarıcısı olan aile yapısı üzerindeki egemenliği göz ardı edilemez. Bazı değerlerin kitle iletişim araçları yardımıyla/vasıtasıyla değer(siz)leştirilmesi söz konusudur. O nedenle dizilerde, devlet görevlilerinin baskıcı ve acımasız gösterilip yasa dışı örgüt mensuplarının kahramanlaştırılması, canı sıkılan kişilerin çareyi içkide araması ve her evde hemen ulaşılabilecek yerlerde içkinin hazır bulunması, evliliklerinden mutlu olmayan insanların evlilik dışı ilişkileri ve boşanma programları vs. konular tartışmalara konu olmaktadır.

Sosyal değerlere aykırı kalıp değerlerin yayılmasında etkin bir faktör olan medya, güvensizliğin farklı örneklerini sahnelerken insanlara nasıl düşünmeleri ve davranmaları gerektiği hakkında modeller sunmakta; böylece sosyal değerler, yazılı veya yazılı olmayan kurallar sosyal düzenin koruyucusu ve aile bu değerleri muhafaza edip aktaran olmaktan çıkmaktadır.

Sıkça yaşanan vahşi cinayetler, kız öğrencilere yönelik tecavüz veya öldürme, kalabalık yerlerde canlı bombaların ölümüne sebep olmaları gibi güven kaybına neden olan haberler, 'tehlike her an ve her yerde' algısını destekler mahiyette sunulmaktadır. Bu da insanları 'en yakınım bile güvenirse zarar görürüm' endişesine ve giderek dış dünyayla ilişkilerini en aza indirip kendi evlerinin içine çekilmesine sürüklemekte, dolayısıyla kişiler -istemese de- sosyal ilişkilerden men edilmektedir. Parklarda veya sokaklarda çocuk sesi duymanın, oyun oynayan çocukları görmenin seyrekleşmesi, ebeveynlerin yanlarında olmaksızın çocuklarını parka göndermemeleri, eve ve sanal âleme mahkûmiyeti beraberinde getirmektedir.

Toplumsal ilişkilerin aşırı bireyselleşmeye kaydığı bu sürece rağmen halen aile toplumun değerlerini bireye aktarmada önceliğini ve önemini kaybetmiş değildir. Ailenin kuşaklara aktardığı bu toplumsal değerler ve hukuk ise kaynağını dinde bulur.

1.3. Din

Din, bütünleştiricilik fonksiyonu itibariyle toplumsal hayatı, bireyleri kapsayan fakat onları aşan anlam ve değerler temelinde düzenler; insanları bu temel çizgide tutmaya yardımcıdır; kısacası toplumsal kontrolü sağlar.

“Dış (itaat) ve iç (vicdan) kontrol yoluyla insanların toplumsal kurallara uymalarını sağlar. Dış kontrol, toplumsal düzene kutsallık atfedilerek insanlardan ona uymaları istenir. Yöneticilere itaat, evlilik ve mülk edinme gibi konuların kutsal olarak değerlendirilmesi dinin bu işleviyle ilgilidir. Diğer taraftan iç kontrol bireyleri toplumsal düzene uymaya zorlamaz, kontrol dinin içselleştirilmesi ve insan bilincini şekillendirilmesi ile sağlanır... Dış ve iç kontrol, yani ferdi dışarıdan itaate zorlayan ve bunu ferdin kendi vicdanı içinden yapanlar arasında ayrım yapabiliriz” (Berger, 2002: 128, 130).

Aile, çevre, grup veya içinde bulunduğu toplum tarafından belirlenmekle kişi, dış kontrolün etki alanındadır. Kişi, istemese bile bazı durumlarda dış etkenlere bağlı olarak karar verebilmekte ve tercihler kişiye ait olamamaktadır. İç ve dış kontrol bağlamında “dindarlığın boyutları temel olarak psikolojik ve toplumsal olmak üzere iki düzeydeki tezahürleri dikkate alınarak anlaşılmalıdır” (Hülür ve Kalender, 2003: 158). Kişinin inanması veya inanmaması ve bunun gereklerini yerine getirmesi bireysel olarak adlandırılırsa; bu ritüellerin sosyal bir zeminde gerçekleştirilmesi de toplumsal düzey olarak düşünülebilir. Örneğin kişinin zikir anında cezbeye gelmesi psikolojik bir tezahürdür dersek, Hac için Kâbe’de ve Cuma namazı için camide toplanmak... toplumsal bir tezahür olarak değerlendirilebilir. Toplumsal tezahürlerde değer ve inançlar bu birlikteliğin önemli zincirleridir ki bir arada olmayı sağlar. Dinî veya itikadî doğrular o dini kabul etmiş tüm insanlar için geçerlidir. Örneğin, İslam dininde bir inanç olarak intihar men edilmiştir ki bu Dünya Sağlık Örgütü’nün intihar verilerinde de kendini açıkça göstermektedir. Zira Müslüman ülkelerdeki intihar oranları düşükken Müslüman olmayan ülkelerde yüksektir. Dahası 2015 verilerine göre 10,2’nin üstündeki oranlara sahip ülkeler arasında Kazakistan hariç hiçbir Müslüman ve Türk Dünyasından ülke yoktur. (WHO, 2015, *Ülkeye Göre İntihar Ölüm Oranları*).

Ancak bir kesim insanlar veya gruplar dini kontrolü elinde bulundurunca, mensupları üzerinde bir egemenlik kurabilmektedirler. Dahası bu dış kontrol temsilcilerine itaat etmenin dini bir akide olarak verilmesi ise din üzerinden o temsilcilere meşruiyet kazandırmak olur ki artık temsilciler kişilerin davranışlarının belirlenmesinde de önemli bir görev üstlenirler. Hele bir de otoriter yöneticilerce dini inançlar üzerinde yasaklar uygulanırsa, halk arasındaki tabirle, merdiven altı din temsilcileri ortaya çıkar. Bir zamanlar başörtüsü üzerinden uygulamaya konan yaptırımlar sonrasında kuvvet bulan cemaat yapıları gibi. Zira dış kontrol çabaları iç kontrolü şekillendiremiyorsa başarı imkânı azalır. Berger (2002: 133) de sosyal kontrolün bireyi sadece dışarıdan zorlamadığına; ayrıca kişinin bilincinde “içselleşerek” vicdani bir tarzda etkili olduğuna; kurallar kişinin vicdanında köklü bir yer edinmedikçe dıştan gelen kontrolün etkili olmasının düşünülemeyeceğine işaret etmektedir.

“İftira etmek, başkasının malını çalmak, yaşamına ve namusuna saldırıda bulunmak, yaptığı borcu reddetmek gibi eylemler hem hukukça, hem ahlakça iyi görülmeyen eylemlerdir. Ahlak bunları kınar, hukuk ise cezalandırır.” (Velidedeoğlu, 1983: 71). İkisinin de yaptırım gücü vardır. Ancak hukuk devlet,

güç, siyasi otorite eliyle; ahlaki kurallar ise toplumun eliyle uygulanmaktadır. Velidedeoğlu (1983: 71) ahlak kavramının bir sorumluluk ve görev duygusundan; bağlılık ve ödevlerin de çok eski çağlardan bu yana toplum yapısında kök salmış olan kimi göreneklerden ve kimi eylemlerin iyi kimilerinin de kötü sayılması konusundaki geleneklerden doğduğunu ve ahlak kurallarının toplumsal düzeni sağlamağa yaradığını belirtmektedir. Ancak coğrafi yapı, iklim şartları, diğer topluluklarla ilişkiler, insan doğası, hayat şartları, yaşam biçimine bağlı toplumsal farkların varlığı, farklı ahlak anlayışlarını, felsefi bağlamda öğretilerini ve farklı hukuk kurallarını ortaya çıkardığına göre; zaman ve mekâna bağlı kalmadan tüm insanlığı kuşatan bir ahlaki ilkeye/ilkelere göre yaşamak önerilegelmiştir. Birey ve toplulukların hayatını düzenleyecek olan tüm kural ve değerlerin özü olabilecek böyle bir ahlaki ilke veya ilkeler mevcut mudur, mevcut ise nedir? İşte bu vb. sorular, norm ve yasaların meşruiyeti ve kabulü açısından önemi haizdir.

2. EVRENSELİN KİŞİDE GERÇEKLEŞMESİ: “ÖYLE EYLE Kİ...”

Kant’ın ifadesiyle “öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” (Kant, 1994: 35). Maksim, istemenin öznel ilkesi; pratik yasa ise nesnel ilke (Kant, 1995: 16) olduğuna göre; ‘öyle eyle ki’ ifadesi senin yaptıkların evrensel hale gelsin değil aksine sen evrensel olana/ evrenseli gösteren yasaya uygun davran anlamına gelmektedir. Maksim de evrenselin kişide gerçekleşmesinin dile getirilişidir. Bu haliyle bir eğitimidir ki ‘ödev ahlaki’ olarak adlandırılmasının nedeni de budur. Kant’ın bu sözü, bir yönüyle, ortaya konan ilkelerin farklı zaman dilimlerinde ve farklı topluluk veya toplumlar için değil; tüm zamanlar ve tüm insanlık için geçerli oluşuna dolayısıyla ahlak ilkelerinin kaynağı ve geçerliliğine vurgu yapmaktadır. Diğer yönüyle, ister insanın iyi isteğine bağlı olmak kaydıyla aklın üretimi isterse metafizikî veya ilahî olsun, evrensel ahlak yasalarına uyma çabasında, insanın mekâna ve zamana bağlı veya toplumsal değişimlerden uzak kalarak aklını kullanımına atıftır ki, insanın özgürlüğüne ve aklından dolayı sorumlu oluşuna da dikkat çekmektedir.

Ayrıca üretilen veya bulunan ilkenin tüm insanlar için kabul görece davranışlara dönüşmesinin istenmesi, bir bakıma, “norm, kural, yasa” kavramlarının ilkeye uygun olması isteğini dile getirmektir. Böylelikle tarihsel süreç ve sosyal değişme bağlamında ilkenin değişmezliğine ve yasaların bu “ilke”ye göre düzenlenmesi gerektiğine vurgudur. Diğer deyişle “öyle eyle ki” ifadesi bir yönüyle, tarihsel açıdan daha önceden var olan veya toplumsal alanda içine doğulan toplumsal yasalara sorgulamadan uyulmasını değil, evrensel olana göre davranmayı önermektedir. İnsanın Platon’un *ideaları* ile İmmanuel Kant’ın “*a priori*” (deney/tecrübe öncesi) kavramı çerçevesinde, insanüstü ve insana bağımlı olmayan kesin ahlak bilgisini, ilke ve yasalarını bulma anlamını da içermektedir. Bu haliyle metafizik veya ilahî bir anlatımı, deney öncesi var olan ilkelerin akıl yoluyla bulunmasını ve ilkelere uygun yasaların oluşturulmasını dile getirmektedir.

Kant’ın yapmak istediği “genel bir yasa olmasını isteyeceğin bir ilkeye göre eyle” formülü yoluyla insanları doğru eyleme yönlendirmektir (Gökberk, 1980: 407-408). Bu da kişinin ilke veya ölçü olarak kabul ettiğini başkalarının da alıp almayacağını, herkes için geçerli bir yasa olup olamayacağını dikkate almayı kişinin kendi eylemlerine dönük önermektedir. Bu da insanın araçsallaştırılmaktan

çıkması ve her insanın onurlu oluşuna yapılan vurgudur. Ahlak alanında, zaman ve mekânla sınırlı olmayan bir ilke mevcut ise tümel geçerliliği olan bir ahlak öğretisi veya yasasından söz edilebilir. Ancak toplumdan topluma, dönemden döneme yaşanan değişimlere ve hatta yönetim biçimlerine, ideolojilere, yöneticilere bağlı olarak ahlak kuralları (ve yasalar) da değişir denilirse söz edilemez; bu durumda farklı ve hatta gelişigüzel tasarımlar veya hükümler insanları sarar ki ancak bir ahlak tarihinden söz edilebilir. Kime göre, hangi kritere göre vb. sorulara mahal vermeden kaynağın/ilkenin bulunması adalet için önemi haizdir. Dolayısıyla ahlakın dayanağı olan ilke(ler), insanlarda farklı farklı kendini gösteren hissiyatla, eğilimlerle, eylemlerin sonuçlarıyla bulunamaz. Örneğin insanın yaratılma nedeni mutlu olmak olsaydı, pekâlâ sevk-i tabii veya eğilimler ile mutlu olunabilirdi. Ancak insanda kılı kırk yaran akıl var ki o da tek başına mutluluğa götüren yeterli bir kılavuz değildir. O nedenle olsa olsa Kant'ın ifadesiyle “*ödev ahlakı*”ndan söz edilebilir ki bir davranışın ahlaki değeri, varılmak istenen amaçta veya ulaşılmak istenen sonuçta değil bu davranışı belirleyen ilkededir. Bu ilke ise a priori'dir (Gökberk, 1980: 406-407) ki yasaya, norma duyulan saygıdan doğan ödev de, aklın buyruğudur.

Konfüçyüs da insanın davranışlarının temel dayanaklarını ve soylu insanın temel niteliklerini belirlerken ilke ve ahlak arasında bağ kurmakta ve ‘soylu insan’ı tarif etmektedir:

“Eğer bir insan, verilen bir ilkeyi zihinsel olarak kavradığı halde ahlakı o ilkeyi yaşamasına izin vermiyorsa, o ilkeye ulaşmış bile olsa, geri düşmekten kurtulamaz. Öte yandan zihinsel olarak kavradığı bir ilkeyi ahlak haline de getirebildiği halde başkalarını onuruyla idare etmesini bilmiyorsa kimse ona saygı duymayacaktır. Yine zihinsel olarak kavriyor, ahlak haline de getirmiş, insanları onuruyla idare edebiliyor ama insanları fitneye düşürecek hareketlerden kaçınmıyorsa mükemmele henüz ulaşmamış demektir” (Konfüçyüs, 1997: 145-146).

“Soylu insan Hakikat’i asıl ilke sayar, nezaketle onu uygular, alçakgönüllü bir şekilde onu sürdürür, ciddiyet ve samimiyetle onu mükemmele ulaştırır” (Konfüçyüs, 1997: 143).

İslam açısından yaratanın iletmiş olduğu vahye ve dolayısıyla ahlaki ilkelere aklederek ve davranışlarda uyarak, fitrat üzere, sırat-ı müstakim üzere yaşayarak ulaşılır. Hz. Aişe'nin sorulan bir soruya, Hz Muhammed (sav) için, “O'nun ahlakı Kur'an'dır” (Buharî, el-Edebü'l-Müfred, 99) diyerek verdiği cevap ile Hz. Muhammed (sav)'e hitaben “*Şüphesiz ki sen, en büyük bir ahlak üzerindesin*” (Kalem Suresi, Ayet: 4) mealindeki Ayet-i Kerime de ahlakın vahiy çerçevesinde ele alındığına delildir. Üstelik Hz. Muhammed (sav) “Ben, ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” hadisiyle de ahlakın yani tümel geçerliliği olan ahlak ilkelerinin ve uygulamalarının vahiy bağlantısını dile getirmişlerdir (Malik b. Enes, 2008: Hüsnü'l Hulk: 8). O halde ahlakın kaynağı vahiydir, Kur'an-ı Kerim'dir. Uygulamadaki önder ve örneği Hz. Peygamber'dir.

Gökberk'in (1980: 407-408) ifadesiyle ahlak dünyasında, doğada olduğu gibi, yalnız cansız bir zorunluluk, kör bir mekanizm yoktur; büsbütün farklı bir yasası olan bir dünyadır ve ahlak ilkeleri, gereklilik yasalarıdır, özgür bir süjeye seslenirler. O nedenle insanlar kendilerine ve birbirlerine “şöyle davranmalısın, böyle davranmamam gerekir” vb emirlerle yönelebilmektedirler. İnsan da ancak

insan onurunun teminatı ve genel geçer olan fitrî, aklî, ilahî ilkeler ile duygu ve menfaatler çerçevesinde şekillenen ilkeler* arasında tercih yapabiliyorsa ahlaki eyleyen olabilir. Aksi ise robotlara benzer. O nedenle özgürce seçim elbette ahlaki bir eylemin temel şartıdır. Bu özgürce tercihin bir sonucu olan sorumluluk ise toplumsal alanda kendisini yasalarla, normlarla, ödüllerle, cezalarla gösterir. (Yasaların, ödüllerin ve cezalandırmaların ilkelere uygunluğu ise başka bir tartışma konusudur.) Tüm bu çabalar bizi, ahlaki insan pratiği bağlamında değerlendirip, özgürlüğü şartsız gereklilik olarak gören “etik” kavramına götürür ki amaç *ahlaki yetkinlik*dir.

“Etik, eylemde bulunanın kendi eylemi üzerinde aydınlanmasını ve sadece ahlaki yargılar vermeyi kazanmaktan da öte ahlaki yetkinlik ile toplumsal sorumluluk arasındaki temel ilkesel önem ve anlamı kavramasını ister. ... Ahlaki yetkinlik-deyim yerindeyse modern erdem kavramı-, herkesten beklenen ahlaki davranma ve yargılama becerisini, herkesin özgürlüğe saygı göstermeye ve özgürlük temelinde hesap vermeye hazır olmasını öngören sosyal sorumluluğu yansıtır” (Pieper, 1999: 152).

Aristoteles’in “insan doğadan siyasal bir hayvan” (Aristoteles, 1975: 9), sözünden hareketle insan toplumları, birbirinden işlevsel olarak farklılaşmış, etkinlikleri ve rolleri değerlendiren/farklı değerler atfeden dinamik sistemler diye tanımlanabilir. Bireylerin birbirlerinin etkinliklerini değerlendirmelerinin nedeni, toplumun ahlaki bir küme oluşundandır. Her toplum bütünlüğünü korumak için üyelerinin ortak bir değer sistemine bağlanmalarını ister ki bu durum, anonim bireyleri ahlaki bir küme haline getirir. Davranış ile norm arasındaki uyum veya uyumsuzluk nedeniyle de eşitsizlikler toplumsal kaynağını bulur. Normların korunması için ceza ve ödül, kaçınılmaz olarak toplumda eşitsiz bir dizilişi pekiştirir (Ergil, 1994: 80; 85) ki sosyal tabakalaşma dahi bu ahlaki küme oluşun bir sonucudur.

SONUÇ

Etkileşime açık bir zemin olan toplum denen yapıda, bireylerin gerçekleştirmeleri veya gerçekleştirilmeleri gereken birtakım davranış örüntüleri bulunmaktadır. İnsanlar birlikte yaşamının getireceği sorunları ortadan kaldırmak için bir takım isteklere sınırlamalar getirmiştir. Bunlar yazılı veya yazısız olabilir. Kurallara riayet etmesi için hukuk, dini inanç, kültürel ve tarihsel değerler, aile, gelenek, görenek, örf ve adetler vs. bireyin düşünce ve eylemlerine etki eder. Ancak sosyal düzende güven başta olmak üzere (metin içinde örnekleri verildiği gibi) sosyal sermaye kaybına sebep olabilen anlayışlar da bireyler üzerinde etkin olabilmektedir. Bu olumsuz yaklaşım kendini uluslararası alanda insan hakları ihlali olarak ortaya kor: İsrail’de bir anaokulundaki çocuklara, tüm dünyanın Yahudi ve İsrail düşmanı olduğunun şarkılarla öğretilmesi ya da Filistin’de yaşayanların öldürülmelerinin beyinlerine kazınması... gibi.

Toplumsal kurallar bireyleri kuşatır. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar arasında denge görevini üstlenen bazı sosyal değerler ve kurallar, Durkheim’in “elcil intihar” açıklamasını hatırlatır bir şekilde, bazen baskıcı bir hal alabilir. Böyle durumlarda kalıplardan sıyrılıp bir şeyler yapabilmek ya da aynılık içerisinde farklı

* Çokça moda olan “benim ilkelerim var, ilkelerimden taviz vermem” ifadesi tartışmaya açıktır. “Kişisel çıkarlarını koruyan ilkelere mi yoksa kendini sorgulayacağın evrensel ilkelere mi söz ediyorsun?” sorusu konuya açıklık kazandıracaktır.

olabilmek pek kolay değildir. O nedenle hem bireyin özgürlüklerini kullanması hem de sosyal ilişkilerin bir düzen içerisinde yürütülmesi için toplumsal kuralların dayanağı olabilecek bir “ahlaki ilke” aranmıştır. İlke, bireylerin birbirlerine ve topluma, toplumun da bireylere karşı tutum ve davranışlarını düzenleyici niteliktedir; bu ilkeyle insanlar insanca yaşamak için kendi kendilerini kontrol altına almışlardır.

İnsanın özgürlüğü ve onuru için davranışları belirleyecek ilkelerin tüm zaman ve insanlar için tümel-geçerliliği zorunludur. Zamana ve farklı toplumlara göre değişecek ilkeler ve bu ilkelere bağlı yasalar hakikate ulaştırılmaz. İster insan aklıyla üretilsin ister ilahî ve metafizikî bir yolla ulaşılsın, tümel-geçer ilkeler ve yasalar insanın özgürlüğünü zorunlu ve dolayısıyla insanı sorumlu kılmaktadır. İnsan özgür olduğu için sorumludur da.

Ahlaki küme olarak toplumlarda birçok yasa, ilkeler çerçevesinde değerlendirmeye açık olmak üzere, zamanın şartlarına göre değişebilmektedir (doğal değil pozitif hukuk). Ancak her yasa, adalet ilkesine ters düşmemek kaydıyla tümel geçerliliğini kazanabilecektir. Belki bu söylem, Baumann’ın “Yasa Koyucular ile Yorumcular”* kitabında tartıştığı konuları irdelemeyi de beraberinde getirmektedir. Bir ahlaki davranışın değeri de yaratana imandan sonra, hadiste belirtildiği üzere, kendisi için istediğini, kardeşi için de istemektir (Ahmed b. Hanbel, 2004: 113). Böyle bir yaşam biçimi de Hz. Ali’nin, ‘Müslümanlar inançta kardeş, insanlar ise yaratılıştan kardeşler’ sözüne; Yunus Emre’nin ‘severim yaratılanı yaratandan ötürü’ ifadesine müracaat etmeyi zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- KUR’AN-I KERİM (Yazır, Elmalı Hamdi. (2002). *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali*. Sadeleştiren: Kasım Yayla. İstanbul: Merve Yay.
- Ahmed B. Hanbel. (2004). *El-Müsned, el-Fethu’r-Rabbani Tertibi*. Terceme: Rifat Erol ve Süleyman Sarı. Cilt: 1. İstanbul: Ensar Yay.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. Çev. Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bauman Z. (1996). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yay.
- Berger P. L. (2002). Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi. *Din ve Modernlik-Toplum Bilim Yazıları -I-*, Der. ve Çev. Adil Çiftçi. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Buhari, (2017). *el-Edebü’l-Müfred*, İstanbul: Beka Yay.
- Bulut M. A. (2008). *Ruhun Deşifresi*. İstanbul: Popüler Yay.
- Cüceloğlu D. (2004). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demir Ö. (2003). *İktisat ve Ahlak*. Ankara: Liberte Yay.
- Ergil D. (1994). *Toplum ve İnsan*. Ankara: Turhan Kitabevi Yay.

* Modern stratejiyi belirleyen şey “yasa koyuculuk”tur. Hüküm verme otoritesi, entelektüellerin toplumun entelektüel olmayan kesimine oranla daha kolay eriştikleri nesnel bilgi tarafından meşrulaştırılır. Postmodern strateji ise “yorumcu”dur. Bir topluluğa özgü gelenek içinde dile getirilmiş ifadeleri, bir başka geleneğe dayanan bilgi sistemince anlaşılabilir şekilde çevirmeyi içerir. En iyi toplumsal düzeni seçmek yerine, iletişim sürecinde anlamın çarpıtılmasını anlamaya çalışır (Bauman, 1996: 11-12).

- Gökberk M. (1980). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gövsal İ. A. (1998). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yay.
- <http://www.milliyet.com.tr/dugun-gunu-karisini-olduren-koca-kina-bursa-yerelhaber-2449273/>, Erişim: 18.12.2017.
- <http://www.milliyet.com.tr/otel-girisinde-esini-defalarca-gundem-2568462/>, Erişim: 18.12.2017.
- Hülür H., Kalender A. (2003). *Sosyo-Politik Tutumlar ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı Ç. (1996). *İnsan, Aile, Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant I. (1994). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev. İonna Kuçurardı ve Yusuf Örnek. Ankara: TFK Yay.
- Kant I. (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çev. İonna Kuçurardı. Ankara: TFK Yay.
- Konfüçyüs. (1997). *Seçme Konuşmalar*. Türkçesi: Hakan Arslanbenzer, İstanbul: Şule Yay.
- Malik B. Enes. (2008). *Muvatta Tercemesi*. Çev. Abdullah Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık.
- Pieper A. (1999). *Etiğe Giriş*. Çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Sayın Ö. (1985). *Sosyolojiye Giriş (Sosyolojinin Temelleri)*. İzmir: Erdem Kitabevi.
- Türkkahraman M. (1998). Sosyal Değişme, Kurumlar ve Toplumsal Uzlaş. *Bilim Yolu*, Sayı: 1, 293-303.
- Türükoğlu G. (1976). *Sınırlandırılmış Türk Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- Velidedeoğlu H. V. (1983). *Toplumsal Yaşam ve Hukuk*, İstanbul: Hil Yay.
- WHO. Global Health Observatory Veri Havuzu, Ülkeye Göre İntihar Ölüm Oranları (2000-2015). <http://apps.who.int/gho/data/view.main.GSWCAH22v>, Erişim: 17.12.2017.